

УДК 82-1 (477.86):373.5.046.16

Світлана Нестеренко

ORCID iD: orcid.org/0000-0001-9943-4383

викладач Івано-Франківського коледжу
Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
вул. Бандери, 1, м. Івано-Франківськ, 76009, Україна
snesterenko_@ukr.net

ПОЕЗІЯ РІДНОГО КРАЮ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається питання формування етнокультурної компетентності старшокласників на уроках української літератури в процесі вивчення та аналізу громадянської лірики. Формування основ етнокультурної компетентності учнів старшої школи – важлива складова становлення юної особистості, цілеспрямованого формування світогляду юнаків та дівчат, їхньої готовності стати повноцінними громадянами України в найближчому майбутньому.

Ключові слова: художній текст, література рідного краю, поезія, громадянська лірика, старшокласники, національна самоідентифікація, національно-культурна ідентичність, етнокультурна компетентність, «малі» творчі групи, міні-проект.

В статье рассматривается вопрос формирования этнокультурных компетентностей старшеклассников на уроках украинской литературы в процессе изучения и анализа гражданской лирики. Формирование основ этнокультурной компетентности учащихся старших классов – важная составляющая становления юной личности, целенаправленного формирования мировоззрения юношей и девушек, их готовности стать полноценными гражданами Украины в ближайшем будущем.

Ключевые слова: художественный текст, литература родного края, поэзия, гражданская лирика, ученики старших классов, национальная самоидентификация, национально-культурная идентичность, этнокультурная компетентность, «малые» творческие группы, мини-проект.

The article deals with the developing of ethnic and cultural awareness of senior students in the study and analysis of civil poetry in the lessons of Ukrainian literature. Bases formation of ethnocultural awareness of senior

school students is an important part of a young person's upbringing, the purpose of formation and developing young people's outlook, their willingness to become real citizens of Ukraine in the nearest future. «Krasne pysmenstvo» (literature) is considered as a special and in fact leading art form («Literature and Art» is well-known and the most common phrase). In the lessons of Ukrainian literature by means of curriculum and a set of literary texts that it comprises for textual study and analysis, the possibilities for getting useful knowledge and skills of senior school students competencies related to national identity, the awareness of a young person as an important part of the Ukrainian nation is created. The problem of cultural upbringing of young generation has always considered to be one of the most important issues. We mean young people who are able to national self-identification as a result of development of ethnic and cultural competence. The poetry as a component of developing of ethnic and cultural competence on the literature lessons is analyzed, the useful methods of work with countrymen's texts on development of ethnic and cultural awareness are shown in the article. Ukrainian literature and civil poetry particularly is one of the powerful means of developing of ethnic and cultural competence. The result of formation of ethnic and cultural awareness is national self-identification; eradication of historical unconsciousness; removal from the behavior and public consciousness of Ukrainians the feeling of national inferiority; raising of national self-esteem, increasing feeling of young generation as the hosts on the land of their ancestors; increasing respect for the national system of values and state priorities; steady preservation of national culture and Ukrainian art; formation of a powerful and holistic linguistic and cultural space throughout Ukraine; integration of Ukrainian culture into general civilization culture. The formation of ethnic and cultural competence of senior pupils in their early age has far-reaching realization in the field of the most important issues for Ukraine, when current students become adults and contribute to the development of the Ukrainian state.

Key words: *literary text, literature of native region, poetry, civil poetry, senior school student, national identity, national and cultural identity, ethnic and cultural awareness, «small» creative groups, mini project.*

Завжди гострим було і залишається на сьогодні питання загальнокультурного виховання молоді. Молоді здатної до національної самоідентифікації, як елемент результату формування етнокультурної компетентності.

Стан наукової розробленості проблеми формування етнокультурної компетентності старшокласників у методиці викладання української літератури в загальноосвітній школі в наш час цілком достатній для його практичного втілення вчителями-словесниками навіть на матеріалі красного письменства рідного краю. Найбільш важливі для наукового дослідження цього питання піднімали відомі педагоги й філософи української діаспори Г. Ващенко, М. Шлемкевич, П. Юркевич, а в наш час гостро порушують

педагоги М. Стельмахович, Б. Ступарик, Б. Кіндратюк, В. Костів, психологи В. Москалець, Л. Місшиха, З. Карпенко, науковці-методисти Є. Пасічник, Н. Волошина, Ю. Бондаренко, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошніченко, Б. Степанишин, Г. Клочек, Г. Токмань, О. Куцевол, В. Уліщенко, В. Пахаренко, А. Лісовський, О. Слоньовська, І. Ціко.

Формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики у вітчизняній методиці комплексно не розглянуто.

Мета статті – дослідити поезію як вагомий чинник формування етнокультурної компетентності на уроках літератури рідного краю; визначити методи формування елементів етнокультурної компетентності в процесі роботи з художніми текстами.

Основним завданням дослідження є пошук оптимальних шляхів формування етнокультурних компетентностей старшокласників на матеріалі громадянської лірики, на уроках літератури рідного краю, які передбачені чинною програмою з української літератури. Для увиразнення етнокультурних компетентностей у процесі експерименту для розуміння їх необхідності ми скористалися пірамідою життєвих потреб А. Маслоу, адже потреби й компетентності у вирішенні цього питання завжди взаємопов'язані.

Почнемо з того, що на літературу рідного краю чинна програма не відводить достатньо багато часу, проте навіть один-два уроки, передбачених для такої роботи, на практиці в жодному разі не можна зводити, наприклад, усього лише до виразного читання поезій певного автора малої батьківщини учнів. Нам видається, що оптимальним рішенням стає намагання аналізувати літературу рідного краю в контексті цілої української літератури. Вчитель повинен переконати своїх підопічних, що внесок окремих митців завжди впливається в досягнення всього літературного процесу. До того ж, як свідчить практика, найкраще мотивувати триєдину мету уроків рідного краю, задіюючи широкий контекст. Приступаючи до роботи на матеріалі громадянської лірики місцевого поета, найдоцільніше одночасно вести мову про громадянську лірику взагалі, насамперед нагадати старшокласникам, що проблему національної самоідентифікації вперше підняв ще Т. Шевченко у посланні «І мертвим, і живим...». Відповідні уривки Шевченкового послання можна вивести на мультимедійну дошку.

Ми прекрасно усвідомлюємо, що не всім старшокласникам доступні вірші взагалі. За нами проведеними анкетами 3% учнів не люблять і не розуміють поезії. До того ж, ефективність уроку залежить не від аналізу кількості тем і, відповідно, творчих груп учнів, кожна з яких опрацьовує певний ракурс громадянської лірики, а від того, щоб не перевантажити учнів зайвою інформацією, проте якнайглибше ознайомити з художніми текстами, про які йтиме мова, увесь клас. Для демонстрації текстів поезій ми ефективно повсякчас використовували мультимедійну дошку, тому навіть ті старшокласники, які не були задіяні у «малих» творчих групах, час від

часу прилучалися до роботи над художніми текстами віршів, а це означає, що формуванням етнокультурних компетентностей на уроці був задіяний увесь клас. На уроці можна застосувати інноваційний вид діяльності – міні-проект.

Загалом учителем і старшокласниками заздалегідь було вирішено, що на уроці всі працюватимуть згідно напрямків роботи трьох «малих» творчих груп. Своєрідним епіграфом, хоч насправді заспівом до уроку став текст вірша загальновідомого українського поета, що зовсім не належить до літератури рідного краю Прикарпаття – Петра Скунця «Земля химер»: «Безпросвіття / моєї нації – / три століття / реанімації. / Гнала, гнала – й загнала коня / під Москвою козацька січ. / і нема українського дня, / є лише українська ніч. / А за Чорними – Білі моря. / білі ночі і сни льодові. / Той, хто в душу пускає царя, / видно, жив без царя в голові. / Дивне диво моєї нації – / приведи їй для коронації / хоч прибудника впівума, / тільки б знали чужі і свої, / що на каторгу йде не сама – / живосилом погнали її. / То чиєсь, а не власне зло, / що до сходу волали ми, / аби сонце і нам зійшло, – / і зійшло воно з Колими. / Сто новацій / моєї нації – / від овацій / до конспірації. / І давно вже її не було б, / коли б раптом, як грім, / не потряс / її сон, її душу і лоб / цар свободи кріпак Тарас. / Невидима наша зоря, / та, єдина на всесвіт увесь, / невідкрита зоря Кобзаря / нас чекає у вічності десь. / О химери / моєї нації, – / цілі ери дискримінації. / І не може вона без химер, / мов сама їх у долю зове: / ще Валусєв як слід не помер, / як уже Каганович живе. / Біля них, як мошва, холуї, / і вкраїнець до того вже звук, / що йому і чужі, і свої / виривають віками язик. / Дивна казка / моєї нації – / без розв'язки, / самі кульмінації. / Незвичайний у неї Бог, / що за віру її прирік / на ганьбу всіх людських епох, / на жаский тридцять третій рік. / В нас у моді тепер каяття, / але хто і кому відповідь / за той рік, коли мати дитя / в божевільні голодному їсть. / Ми – ізгої / своєї нації, / як не воєн, / то радіації. / Ти це знаєш і знаєш те, / що не дуже надійний мир, / де повія-історія жде, / а за нею – і час-рекєтєр. / Та чи суджено знати нам, / що дається в останній раз / Україна своїм синам: / і Карпати, й Дніпро, й Тарас?...» (Скунець П., 1997, с. 2). Цей твір нам був потрібний на уроці як важливий елемент для використання інструментарію компаративістики, тобто насамперед для зіставлення й порівняння, а також висновків, які мали зробити старшокласники наприкінці уроку.

Формування етнокультурних компетентностей старшокласників у їхній ранній юності, як свідчить практика, має далекосягаючу майбутню реалізацію найважливіших для України питань, коли нинішні учні вже стануть повнолітніми й особисто прилучаться до розбудови Української держави. Результатом сформованості етнокультурної компетентності є такі елементи як національна самоідентифікація; викорінення історичного безпам'ятства, усвідомлення високого походження української нації та її висхідного шляху протягом віків; вилучення з поведінки й суспільної свідомості українців почуття національної меншовартості, другосортності;

виховання національної самоповаги й відчуття молодим поколінням становища господаря на землі своїх предків; нарощування поваги до національної системи цінностей і державних пріоритетів; неухильне збереження національної культури й українського мистецтва; формування потужного й цілісного мовно-культурного простору на території усєї України; інтеграція української культури в культуру загально цивілізаційну; любов і повага до української мови, яка «виконує роль надзвичайно важливого засобу збереження виражених у слові національно-культурних вартостей, обміну продуктами духовного виробництва нашого народу» (Богуцький Ю., 2007, с. 27). Отже, результатом сформованості є національно-культурна ідентичність особистості. Це поняття добре викладено у Концепції формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах, де подається таке визначення: «Національно-культурна ідентичність підлітка виявляється у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України» (Бех І., Журба К., 2017, с. 28).

У першу «малу» творчу групу об'єдналися учні, які обрали поезію Б. Томенчука, співзвучні творам чи думкам Т. Шевченка або тематиці його поетичної спадщини. У другу групу – учні, які впізнали в ліричних героях обраних віршів збірний образ сучасного українця. До третьої групи ми залучили старшокласників, які за власним бажанням обрали для аналізу вірші місцевого поета про трагічне становище українського народу й причини чергової поразки нації, яка наперекір несприятливим умовам все-таки буде свою державу. Кожна «мала» група отримала від учителя проблемні й навіть провокативні запитання, що під час підготовки до аналізу й дискусії повинні були належно допомогти відповідній групі старшокласникам. Наприклад, для першої групи ми розробили такі запитання.

1. Пригадайте образ фельдфебеля-царя у поезіях Т. Шевченка. Яка авторська позиція у ставленні до нього у Кобзаря? Хто, на вашу думку, стає символом фельдфебеля у книзі Б. Томенчука? Чим страшний цей досить поширений психотип серед представників нашого народу?

2. Як стався Т. Шевченко до зрадників і катів своєї нації? Чому в подібних огидних образах вони часто фігурують у віршах Б. Томенчука?

3. У Т. Шевченка є образи Катерини-покритки й Катерини II. Яка різниця між цими психотипами? Як Б. Томенчук розшифровує нинішню присутність тих же двох Катерин в долі України?

4. Всі пам'ятають слова Кобзаря про славних прадідів великих правнуків поганих. У якому творі Т. Шевченко ставить питання відповідальності сучасного йому покоління за славу минулих літ? З якої

причини подібна тема розробляється Б. Томенчуком? Чому в наш час вона особливо актуальна?

5. Пригадайте поему-містерію Т. Шевченка «Великий льох», у якій ідеться про народження близнят-атиподів – двох Іванів, одного з яких ворони, як уособлення зла, постійно будуть підтримувати, а іншого – планують знищити. Як треба розуміти ці образи? А образи двох Україн у Б. Томенчука?

Ця група «мала» творча мала проаналізувати художні образи, почерпнуті Б. Томенчуком із творів Т. Шевченка й перетрансформованих сучасним поетом згідно вимог нового часу. Образ українця-зрадника, увиразненого в іпостасі солдафона-фельдфебеля старшокласникам, як виявилось в процесі аналізу, був особливо огидний:

– Російського царя Миколу I можна бодай якось зрозуміти. Він справді час від часу одягав й носив мундир фельдфебеля, щоб показати присутнім, як високо цінує імператор-самодержець вояків своєї армії, навіть якщо у них дуже низьке офіцерське звання. Типовий український зрадник (власне, солдафон за психотипом) – це тупа істота, пересічний невдаха, який прагне високих посад, керівних місць в державі, але може добитися їх тільки ціною зради своєму народові. Такі примітивні людці, на мій погляд, найнебезпечніші в часи випробувань нації, ворожих колоніальних посягань на неї, адже саме вони стають причиною загибелі й страждань найвідоміших патріотів: «А був чоловік, наче яблуко з дички, / Та снилися слава і шпор передзвін. / Коли короги шматували на лички, / Нарешті в фельдфебелі вибився він. // Настануть для нього часи гонорові: / Він рватиме паси з моєї спini. / А потім, ретельно відмивши від крові, / Пришиє лампаси собі на штани» (Томенчук Б., 2007, с. 11) (поезія «А був чоловік, наче яблуко з дички»). Шматування державного прапора на посадові відзнаки, лампаси із шкіри жертв – це дуже влучно сказано поетом для таврування новітнього іуди.

– Вірш «Хто ми – онуки чи онучі...» має відголосок Шевченкового риторичного запитання: «Що ми? / Чиї сини? яких батьків? / Ким? за що закуті?...» (Шевченко Т., 1990, с. 253). Б. Томенчук услід за Кобзарем ставить національну проблему руба: «Хто ми – онуки чи онучі / Дідів і прадідів своїх?.. / Чи ти ще є десь, Україно, / Серед захресть, заклянть і бірж? / Чи тільки просишся наївно / В останній крик, останній вірш?» (Томенчук Б., 2007, с. 308). Образ України-чайки, яка квилить, що гине її рід, прикарпатський поет запозичив із народної пісні «Ой горе тій чайці, часці небозі...», авторство якої приписують гетьманові Івану Мазепі. Вірш «Так чорно-біло, аж чайно...» сповнений розпачу, гіркоти, навіть сарказму: «Так чорно-біло, аж чайно... / У галасі пташиних зграй / Куди летиш ти, Україно? – / В чужих краях чужіший рай. / Про що уже давно не квилить, / Що розтоптав табун табу? / Нема ніде таких чистилищ, / Щоб з тебе вишкребти ганьбу... / Все напускне – і ти фальшива, / Як наспіх писаний лубок, / І серед горла неправдиво / Душа згортається в

клубок...» (Томенчук Б., 2007, с. 296). Постійна фальш політиків, які думають лише про власні мільйони, а не про Україну, призводить до того, що за кордоном нашу державу досі не сприймають належним чином. Тож народові треба дуже серйозно ставитися до виборів тих кандидатур, за які голосує. Тільки свідомо позиція мільйонів може гарантувати вибір достойних і чесних очільників народу. Це також належить до етнокультурної компетентності кожного повнолітнього українця.

– Т. Шевченко постійно акцентував, що життєвий вибір вирішує подальшу долю персонажа. Подібне явище всесторонньо розкрито в його поемах «Варнак» і «Москалева криниця». У поемі «Чернець» гетьман Семен Палій, за художньою версією автора, закінчує свої дні монахом у келії, але стіни монастиря не рятують його від найбільших випробувань – вві сні і наяву Палієві ввижаються очі сивого, як сова, гетьмана Івана Мазепи. Хто погано знає історію, не розуміє Шевченком використаних алюзій, а вони дуже важливі. Річ у тому, що бій під Полтавою Іван Мазепа програв тому, що на боці Петра I воював народний улюбленець, раніше лівобережний наказний гетьман Семен Палій і українці, які йому довіряли. Гарматне ядро під час битви розірвало колишнього наказного гетьмана, прихильність якого Петро I купив тим, що повернув С. Палія з Сибіру, але за версією Кобзаря Семен спокутує свою зраду в монастирі довго й тяжко. У Б. Томенчука також звучить думка, що за особистісний вибір відповідає лише власна совість людини: «Знову – князі і смерди, / Корчиться з болю Русь. / Жити тобі чи вмерти – / Радити не берусь. / Глумляться тлусті морди, / Ні, не шаблі – слова. / По молодих і гордих / Топчється татарва. / Наче нагайка – плітка: / Впоперек, вздовж – навхрест. / Не поламаєш клітку / Навіть коли помреш. / Буде хмільна забава / Зрадників і катів. / Ну, а посмертну славу / Яюсь поділять ті, / Що наводили глянці / В спальнях своїх владик. / В смертники чи повстанці – / То вже вирішуй ти» (Томенчук Б., 2007, с. 67) (вірш «Знову – князі і смерди...»). Це мій улюблений вірш із збірки «Німі громи», адже в ньому, крім права людини на власний вибір, звучить ще й проблема смерті, якої однаково нікому не обминути, тому краще мати славний кінець.

– Усім відома поема «Катерина» Т. Шевченка й одіозний образ Катерини II в Кобзаревій поемі «Сон». Однак досі ніхто й ніколи не зіставляв ці образи так, як це зробив Б. Томенчук: «В цій захеканій грі / Ти у Бога – останній, / Бо хрещений в Дніпрі, / А Христос – у Йордані... / Чом ти став витирати догідливо / Своім прапором панські плоти? / Чи забулось Боянове видиво, / Чи порепались княжі щити? / Чом бубниш за чужинською лайкою / Про історію власну і бром – / Твоя гідність прогнилою чайкою / Засмерділася разом з Дніпром. / Обернулася держава малиною / За законом злодійських малин – / То задумана їх Катериною / Стерпла доля твоїх Катерин» (Томенчук Б., 2007, с. 275) (вірш «В цій захеканій грі...»). Якщо вдуматися у смислове наповнення рядків цієї поезії, то стає зрозуміло, що й сучасна Росія почувається Катериною II, а Україна – Катериною-покриткою.

Це викликає справедливий протест у кожного, хто читає цей вірш. Подібна інформація пробуджує у нашій душі бажання міняти навіть приховані рабські установки на свідому самоідентифікацію і причетність до української нації. Вірші подібного змісту цінні тим, що кожен поінформований – уже належно озброєний, тому читач отримує емоційну оцінку політичних подій, які у вигляді газетного матеріалу не сприймаються настільки глибоко, як громадянська поезія.

– Вірш «Маєм, хлопе, аж дві України!...», очевидно, своїми витокami завдячує поемі Т. Шевченка «Великий льох». Там також ідеться про два шляхи розвитку нашої нації і держави, але до уваги беруться правителі – два Івани-близнюки, одного з яких зловісні ворони вважали своїм, а іншого збиралися умертвити, щоб не встиг збудувати Україну: «Маєм, хлопе, аж дві України! / Ще якого нам треба гріха? / Доброчесна – це та, що невинно / Вміє зичити очі в Сірка. / Але в ложці води при нагоді / (А нагодами повна ріка) / Утопила б за вірність чесноті / Україну Івана Сірка... / І чия в тому вічна провина, / Що і зрада, і честь при шаблях, / І що кожна ота Україна / Говорила про праведний шлях? / Не дивуйся при чарці, народе, / Що не видно й на дні твоїх прав, / Бо шукаючи волі, як броду, / Все не того Сірка обирав...» (Томенчук Б., 2016, с. 81). У цьому творі вдало обіграно фразеологізм «позичити очі в Сірка», тобто не соромитися ганьби, вдатися до низьких і ганебних вчинків, і на противагу такому явищу – образ славного кошового Запорозької Січі Івана Сірка. Як свідчить історія, державний вибір значить дуже багато, і його роблять не окремі правителі, які всього лише є глашатаями волевиявлення народних мас, а нація в цілому. Мовчазна згода народу на компроміс, підтримка недостойних очільників – також неспокутний гріх і величезна відповідальність перед майбутнім, бо гіркі плоди немудрих або й зовсім хибних рішень ще довго набиватимуть оскому нащадкам.

Підвести підсумок роботи першої творчої групи ми доручили всім бажаючим це зробити однокласникам задіяних у «малій» групі учнів. Діти повели мову про сучасний стан справ і потребу виважених рішень у зовнішній і внутрішній політиці України. Вони заявили, що очільники держави мають бути найсвідомішими громадянами, володіти всіма етнокультурними компетентностями, адже від учинків чи дій цих людей залежить доля народу як у теперішньому часі, так і на багато років наперед.

Другій творчій «малій» групі ми запропонували блок таких запитань:

1. Хто найбільше винен у поразках і зневір'ї нині багатьох представників української нації у спроможності нашого народу побудувати європейську Україну?

2. Що таке «хуторянство» й «мояхатаскрайство» й чим ці явища небезпечні для української нації?

3. Як ви розумієте різницю між поняттями «песимістичний» і «драматичний» виклад подій?

4. Чому в окремих поезіях автора поетичних книг «Німі громи» та «Місто героїв і понятих» образ нашого рідного краю близький до образу України-повії з творчості Євгена Маланюка? Чи погоджуєтеся ви, що таке ставлення до сучасної Української держави – це тільки ненависть поета із великої любові до неї? Свої висновки аргументуйте.

5. Якою бачить поет нашу державу в майбутньому?

Ця «мала» творча група працювала над віршами Б. Томенчука, в яких автор веде мову про «хutorянство», «мояхатаскрайство» й причини зведених нанівець найближчих до нас у часі народних надій, які, на жаль, потерпіли крах як після Помаранчевої революції, так навіть і зовсім недавньої в часі революції Гідності.

– Вірш «Пограю із п'яною долею в карти...» виразно передає сучасне незavidне становище України. Очевидно, ліричний герой цієї поезії – учасник Помаранчевої революції та Революції гідності. Зрозуміло, що він навіть розчарований, але найбільше – обурений тим, що події, які завершилися смертю героїв Небесної Сотні, не навчили рідну націю не поступатися, не слухати солодких обіцянок властимущих, не піддаватися на жоден обман. Українські прислів'я «Моя хата скраю, я нічого не знаю», «Незнайко, Нечуйко – найкращий чоловік» – виразні ознаки егоїстичного хutorянства, відмежування від найважливішого з метою збереження власного майна і життя. Закономірно, що ліричний герой розчаровується в багатьох учорашніх друзях, які «зійшли з дистанції», із гіркотою констатує, як до влади рвуться ще вчора мертві духом «манекени» – ляльки на шнурочках в руках сірого кардинала, що правду казати стає небезпечно: «Пограю із п'яною долею в карти, / З ким завше був «із» – вже обходжуся «без». / Вилазите боком, відвага і жарти / Про всіх найсвятіших із наших небес. / Він вчора ожив, манекен з декорацій, / А нині уже претендує на шарм. / Пройшла вирішальна з усіх операцій – / Прибрали останніх, що брали плацдарм... / І знову по колу, і знову – чекати, / Коли наїдяться, просплять і проп'ють. / Ви чуєте, жителі крайньої хати? – / Ваш хутір і вас з молотка продають» (Томенчук Б., 2007, с. 297). Завершальні рядки вірша стають своєрідним підсумком нашого українського багатовікового «хатаскрайства» і водночас грізним попередженням усім байдужим до того, що діється у їхній державі, українцям.

– Вірш «То тумани на прикрість чи то сліпота?...» суголосний поезії «Пограю із п'яною долею в карти...». Тільки автор не збирається ставити на кін власне життя у поєдинку із несправедливою і п'яною українською долею. Тепер він просто констатує, робить гіркі висновки. Похоронна атрибутика (накриті для поминок столи, ніч як потойбіччя, заступ для копання могили) промовляють самі за себе: «То тумани на прикрість чи то сліпота? / Чи то нашим Дніпром ще земля мироточить? / Чи то наша вселенська свята простота / Заступила нам розум і очі?.. / Празникуй. П'яна ніч накриває столи, / В небі місяць прикинувся заступом... / Ми ще вчора, здається, народом були, / Нині знову прокинулись

натовпом...» (Томенчук Б., 2016, с. 110). Народ, який уже почувався повноцінним і сильним, через свою раптову зневіру стає натовпом. Закономірно, що сірою масою керувати можновладцям легше, бо юрба не є ні державобудівником, ні суддею історії. Нам же треба остерігатися ставати частинкою покірного натовпу, бо знеособлення – це найстрашніше, що взагалі може статися з людиною. Мені на думку приходить Петро Шраменко із «Чорної ради» П. Куліша, який у часи Руїни обирає маленьке сімейне хуторянське щастя. Думаю, Іван Шрам мав би перевертатися в могилі від особистісного вибору свого наймолодшого сина, якого батько виховував героєм, а той після геройської смерті старого став поразенцем і пристосуванцем. Краще би вже Петро Шраменко у «Чорній раді» виявився не зятем, а сином Михайла Череваня, – тоді можна було б хоча зробити висновок, що яблуко від яблуні недалеко падає.

– Мені здається, що не тільки ліричні герої, а й сам Богдан Томенчук в окремих поезіях дещо капітулює перед життєвими випробуваннями. Авторська позиція видає таку іпостась як цілком імовірну. Бажання і ліричного героя, й автора статті звичайною, а отже, великою мірою не персонально відповідальною людиною, мене розчарує. Бути «між жертвою і катом», на мій погляд, – це, найімовірніше, не захищати першу й не зупиняти від учинення зла другого: «Знов народитися і знову відійти, / Не повторитись прісним дублікатом, / А щоб отак – ні грішним, ні святим, / І щоб завжди – між жертвою і катом...» (Томенчук Б., 2016, с. 9) (вірш «Знов народитися і знову відійти...»). А навіщо ж тоді особистісний вибір? А совість? А громадянська позиція? Тим більше, що у вірші «Ти з татом був в якомусь дивнім сні» автор порівнює муки українського народу з Христовими і змальовує свою обезсилену багатовіковими випробуваннями націю в терновому вінку: «В'їдався німб тернового вінка – / Твій край знесилено зіперсь тобі на плечі...» (Томенчук Б., 2007, с. 4). На жаль, авторський висновок із трагічної ситуації в цьому вірші для мене майже незрозумілий: «Так хочеться горнятка молока / І грінки хліба з маминої печі» (Томенчук Б., 2007, с. 4). Отже, автор згадує сокровенне, батьківську родину, хату, в якій народився, але стражденному рідному народові нічим не збирається допомагати. Іншими словами, жодних етнокультурних компетентностей не проявляє і не пропонує.

– Чому не пропонує? У Б. Томенчука є вірш «Поки позиркують історики...», який дуже багато чого прояснює в авторському ставленні до найболючіших українських національних проблем. Глобальні проблеми не можуть вирішувати прості люди чи поети, а тільки геніальні політики. Якщо помінати їхні обов'язками, у суспільстві настане хаос.

– А як же тоді слова Євгена Маланюка: «Як в нації вождя нема, тоді вожді її – поети» (Маланюк Є., 1992, с. 24)?

– Мені набагато більше подобається інший висновок українського діаспорного поета, що, до речі, сповідується ліричними героями Б. Томенчука: «Роздріблене дощенту крушить / Закон життя. І де ж –

вогню / На вожденят вошині душі, / на лицедіїв метушню, / На їдъ
продажної безради, / На яди дідичної зради, / На віковий круговорот /
Хохлацьких охів і глупот» (Маланюк Є., 1992, с. 180), – і далі: «Та ти –
не виграшка природи, / Не примха лиш земних стихій – / Ти не загинеш,
мій народе, / Пісняр, мудрець і гречкосій... // Крізь зойк заліз, крізь звіра
рик, / Крізь дим руїни – Україну / Новий узріє чоловік» (Маланюк Є.,
1992, с. 181). У цих рядках – величезна віра у власний народ!

Під час узгодження висновків учні дійшли до думки, що поет має право
на художнє бачення суспільних проблем, а вже інтерпретація ним сказаного
залежить від того, як саме зрозуміють смисл його віршів потенційні читачі й
чи належно зрозуміють взагалі. Етнокультурні компетентності, необхідність
яких порушують поети у громадянській ліриці, – не данина часові й моді,
а право на громадянський вибір, тому кожен читач сприймає лише ті з них,
які йому особисто морально близькі.

Для третьої «малої» творчої групи вчитель підготував інший блок
запитань і завдань:

1. Чому можна твердити, що пейзажна лірика Б. Томенчука є
важливою складовою його громадянської лірики?

2. Чим вас зворушила поезія прикарпатського автора «А він ще жив,
він ще рогами вперся...»?

3. Доведіть, що у вірші «Із некошених трав вслід вам дивимось ми,
ваші коні...» йдеться про коней як зражені людьми найсвятіші ідеали.

4. Як ви думаєте, в поезії «Мій друже, як ти постарів...» автор
насправді веде мову про бродячого пса чи про чесну людину, долю якої
знівечило життя, але не могло зламати сили духу, справжньої людської
гідності?

5. Для чого служать алюзії і натяки в поезіях Б. Томенчука?

Ця творча група в основному складалася з учнів з високим рівнем
знань, умінь і навичок. Якщо ж укомплектувати її менш здібними
старшокласниками, то завдання виявиться для них непосильним й
одинадцятикласники просто переповідадуть фабули віршів, не
заглиблюючись у підтекст.

– Пейзажна лірика є складовою громадянської, бо завжди передбачає
авторську позицію до екології. Ми забуваємо, що тільки в нашій державі
нищити, наприклад, ліс чи зелені насадження, забруднювати водойми,
можна безнаказанно. Якби подібне сталося, наприклад, у Японії, винних у
такому злочині чекала б смертна кара. І – ніякого помилування!

– Я з великим хвилюванням читала вірш «А він ще жив, він ще
рогами вперся...». Олень і його кохана, які гинуть від рук браконьєрів,
проявляють людські почуття й відчуження. На відміну від мисливців, які
насправді є не людьми, а безсердечними хижими звірами: «А він ще жив,
він ще рогами вперся / В Чумацький шлях, як в таїну світів. / І тільки
куля в оленевім серці – / Німим посланням з вічних холодів... / Ще серце
билось – та не в такт мисливцям... / Шукали губи свіжої роси, / Конала

поруч юна олениця, / Ще теплу кров вихлебтували пси... / Життя спливало за сльозою з ока, / Він опирався, він вставав з колін – / Так не здавалась та любов висока, / Що люди ображали словом «гін». / І вперше очі наливались кров'ю, / І знов рогами впершись в небеса, / Він затрубів над мертвою любов'ю, / І впав, собою придавивши пса... / Ще трохи чув, як білували тушу, / Здригався з кожним доторком ножа. / Ліси затерплі поминали душу / Невинну й вищу, ніж людська душа... (Томенчук Б., 2007, с. 244). Я особисто переконана, що нищителів природи треба карати дуже строго!

– Поезію «Із некошених трав вслід вам дивимось ми, ваші коні...» потрібно читати насамперед нинішнім українським мільонерам, які, напевно, колись давно, у своїй молодості, мали й високі ідеали, навіть були переконані, що проживуть своє життя чесно: «Із некошених трав вслід вам дивимось ми, ваші коні. / В мерехтливих світах придивляємось: ви чи не ви? / Це ж куди вас несе, наші вершники, в спальнім вагоні? – / При дарах і мізках, але – Вершники Без Голови. / Отакі ви тепер – переплутали сідала й сідла / У повісмах проблем, як у наших свавільних хвостах. / І зів'ється в аркан той шнурок вередливого світла, / Понесетесь в галоп замість нас в скам'янілих містах. / Будем снитися вам ми і наші нечесані гриви, / І незайманий плач, як актор із фатальних вистав. / І незчується ви у тім світі долярів і гривень, / Як, коли і чому вже не ви нас – він вас загнуздав... (Томенчук Б., 2007, с. 253). Загнуздані доларами Вершники Без Голови – це сильні світу цього, насамперед українські високо посадовці, які після себе не залишать і найменшої доброї згадки, а лише сором і ганьбу генетично рідним найближчим нащадкам. Я не хотів би опинитися на їхньому місці!

– Багато українських порядних і чесних, а деколи навіть дуже талановитих людей стали безхатьками, з горя чи неспроможності щось змінити опустилися навіть до бомжування. Це ненормально й страшно. Вірш «Мій друже, як ти постарів...» порушує саме це питання, адже в цій поезії насправді йдеться не про пса, а про одного нещасного сучасника поета: «Мій друже, як ти постарів, / Але й донині не пробачив / (Пізнавши правду пустирів) / Поміж людей життя собаче. / Та ти й тепер – найкращий пес, / Живеш по-псячому, та гордо, / За кістку, кинуту з небес, / Нікого не хапнеш за горло. / Обдертий лицар смітників, / Облізлий символ ям помийних, / Брудну присутність реп'яхів / Не проміняєш на ошийник, / Життя пізнавши вишир і вздовж, / Наївшись вірності людської. / Такий собі собачий бомж, / На старість вигнаний з покоїв... / В очах – глибінь собачих втом, / Та не покоришся – і крапка – / Хто жив із піднятим хвостом, / Той не помре на задніх лапках» (Томенчук Б., 2007, с. 257). На мій погляд, образ собаки у цій поезії – це персоніфікований образ чесного українця, що заслуговує на іншу долю, ніж йому її забезпечили властимуші. Ці люди не розуміють, що в житті діє закон бумеранга й за вчинене зло їм ще прийдеться тяжко платити.

До висновків про пейзажні вірші Б. Томенчука активно залучилися всі учні, адже питання соціальної несправедливості для молодого покоління українців дуже болуче й важливе.

Закономірно, що виховний ефект нами проведеного уроку виявився успішним, а найважливіші елементи етнокультурної компетентності в процесі аналізу подібних віршів громадянського звучання – високим. Вважаємо, що вчителі-словесники з інших регіонів України під час проведення уроків літератури рідного краю в старших класах можуть скористатися нашими напрацюваннями й цитатами віршів Б. Томенчука для зіставлення й порівняння з поезіями авторів свого регіону проживання.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в тому, щоб і надалі працювати над шляхами вирішення проблеми формування етнокультурної компетентності старшокласників на уроках української літератури, результатом є національно-свідомий творчий читач – патріот власної країни, гармонійно розвинена особистість.

Список використаних джерел

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах / Іван Бех, Катерина Журба // Гірська школа Українських Карпат. – 2017. – № 16. – С. 24–33. – Бібліогр.: 26 назви. DOI: 10.15330/msuc.2017.16.24-33.

2. Богуцький Ю. П. та ін. Українська культура в європейському контексті. За ред. Ю. П. Богуцького / Юрій Богуцький, Віктор Андрущенко, Жанна Безвершук, Леонід Новохатько. – К. : Знання, 2007. – 679 с.

3. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія / Юрій Іванович Бондаренко. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя, 2009. – 352 с.

4. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи / С. О. Жила. – Чернігів : Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда», 2004. – 360 с.

5. Маланок Є. Поезії / Євген Маланок. – К. : Український письменник, 1992. – 318 с.

6. Скунець П. Земля химер / Петро Скунець // Свобода, 5 грудня. – 1997 – № 232. – С. 2.

7. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція : монографія / Ганна Леонідівна Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

8. Томенчук Б. Місто героїв і понять / Богдан Томенчук. – Брустури : Дискурсу, 2016. – 242 с.

9. Томенчук Б. Німі громи / Богдан Томенчук. – Коломия: Вік, 2007. – 320 с.

10. Шевченко Т. Великий льох: Містерія / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Том перший: Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 221–233.

11. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Том перший : Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 250–255.

12. Шевченко Т. Катерина / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Том перший: Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 30–44.

13. Шевченко Т. Сон : Комедія / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Том перший : Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 180–190.

14. Шевченко Т. Чернець / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Том другий: Поезія 1847–1861. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 38–40.

References

1. Bekh I., Zhurba K. (2017). Kontseptsiiia formuvannia u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Conception of forming national-cultural identity in adolescents studying in comprehensive school]. *Hirgland School of Ukrainian Carpaty*, 16, 24–33. (ukr). DOI: 10.15330/msuc.2017.16.24-33

2. Bohutskyi Yu. P. ta in. (2007). *Ukrainska kultura v yevropeiskomu konteksti* [Ukrainian culture in the European context]. Za red. Yu. P. Bohutskoho. Yurii Bohutskyi, Viktor Andrushchenko, Zhanna Bezvershuk, Leonid Novokhatko. K.: Znannia, 679 (ukr).

3. Bondarenko Yu. I. (2009). *Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi literatury na filosofsko-istorychnykh zasadakh u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly: monohrafiia* [Theory and practice of teaching Ukrainian literature on the philosophical and historical principles in high school secondary schools: monograph]. Nizhyn: Vyd-vo Nizhyn. derzh. ped. un-tu im. M. Hoholia, 352 (ukr).

4. Zhyla S. O. (2004). *Teoriia i praktyka vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviazkakh iz riznymy vydamy mystetstv u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly* [Theory and practice of studying Ukrainian literature in interconnections with different types of arts in upper secondary schools]. Chernihiv: Redaktsiino-vydavnychiy kompleks «Desnianska pravda», 360 (ukr).

5. Malaniuk Ye. (1992). *Poezii* [Poetry]. K.: Ukrainskyi pysmennyk, 318 (ukr).

6. Skunts P. (1997). *Zemlia khymer* [Land of Chimeras]. *Svoboda*, 5 hrudnia, № 232, 2 (ukr).

7. Tokman H. L. (2002). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v starshii shkoli: ekzystentsialno-dialohichna kontseptsiiia: monohrafiia* [Methodology of teaching Ukrainian literature in high school: existential-dialogical concept: monograph]. K.: Milenium, 320 (ukr).

8. Tomenchuk B. M. (2016). Misto heroiv i poniatykh [the city of heroes and witnesses]. Brustury: Dyskursu., 242 (ukr).
9. Tomenchuk B. M. (2007). Nimi hromy [Dumb thunder]. Kolomyia: Vik, 320 (ukr).
10. Shevchenko T. (1990). Velykyi lozh: Misteriia. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh [Shevchenko T. Complete collection of works in twelve volumes]. Tom pershyi: Poeziia 1837–1847. K.: Naukova dumka, 221–233 (ukr).
11. Shevchenko T. (1990). I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhneie poslaniie. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh [Shevchenko T. Complete collection of works in twelve volumes]. Tom pershyi: Poeziia 1837–1847. K.: Naukova dumka, 250–255 (ukr).
12. Shevchenko T. (1990). Kateryna. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh [Shevchenko T. Complete collection of works in twelve volumes]. Tom pershyi: Poeziia 1837–1847. K.: Naukova dumka, 30–44 (ukr).
13. Shevchenko T. (1990). Son: Komediia. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh [Shevchenko T. Complete collection of works in twelve volumes]. Tom pershyi: Poeziia 1837–1847. K.: Naukova dumka, 180–190 (ukr).
14. Shevchenko T. (1991). Chernets. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh [Shevchenko T. Complete collection of works in twelve volumes]. Tom druhyi: Poeziia 1847–1861. K.: Naukova dumka, 38–40 (ukr).

*Статтю рекомендовано до друку
доктором педагогічних наук,
професором кафедри іноземної філології та перекладу
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Уліценко Віолеттою Валентинівною*

Стаття надійшла до редакції 2 грудня 2017

Светлана Нестеренко

преподаватель Ивано-Франковского колледжа
Государственного высшего учебного заведения «Прикарпатский
национальный университет имени Василя Стефаника»,
ул. Бандеры, 1, г. Ивано-Франковск, 76009, Украина
snesterenko_@ukr.net

**ПОЭЗИЯ РОДНОГО КРАЯ
КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ
ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СТАРШЕКЛАССНИКОВ НА УРОКАХ
УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

Svitlana Nesterenko

teacher of Ivano-Frankivsk college
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
1 Bandery str., Ivano-Frankivsk, 76009, Ukraine
snesterenko_@ukr.net

**POETRY OF HOMELAND AS ESSENTIAL ISSUE
OF DEVELOPMENT OF SENIOR STUDENTS' ETHNIC
AND CULTURAL COMPETENCES
ON THE UKRAINIAN LITERATURE LESSONS**